

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет права, публічного
управління та національної безпеки
Кафедра економічної теорії,
інтелектуальної власності та
публічного управління

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

Трушковський Вадім Казимирович
(прізвище, ім'я, по батькові здобувача вищої освіти)

УДК: 339.186:336.13(477)
(індекс)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В УКРАЇНІ (тема роботи)

281 «Публічне управління та адміністрування»
(шифр і назва спеціальності)

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр

кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

В. К. Трушковський
(підпис, ініціали та прізвище здобувача вищої освіти)

Керівник роботи:

Тищенко Світлана Володимирівна
(прізвище, ім'я, по батькові)
к.е.н., доцент
(науковий ступінь, вчене звання)

Житомир – 2021

АНОТАЦІЯ

Трушковський В. К. УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В УКРАЇНІ

Кваліфікаційна робота на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «Магістр», спеціальність «Публічне управління та адміністрування», – Поліський національний університет, м. Житомир, 2021 рік.

В кваліфікаційній роботі представлено теоретичне узагальнення і науково-прикладне вирішення проблеми удосконалення управління системою публічних закупівель в Україні і світі. Розкрито сутність та основні принципи публічних закупівель, визначено фази циклу та процедурні варіанти здійснення публічних закупівель. Здійснено аналіз публічних закупівель в Україні та світі, визначено стратегічні напрями удосконалення управління системою публічних закупівель в Україні.

Ключові слова: управління державними закупівлями, публічні закупівлі, електронні торги, система публічних закупівель, ProZorro, DoZorro.

SUMMARY

Trushkovs'kiy V. K. IMPROVEMENT OF THE PUBLIC PROCUREMENT SYSTEM IN UKRAINE

Qualification work for obtaining the Master's level educational qualification, specialty “Public Administration and Administration”, – Polissya National University, Zhytomyr, 2021.

The qualification work presents the theoretical generalization and scientifically applied solution of the problem of improving the management of the public procurement system in Ukraine and in the world. The essence and basic principles of public procurement are revealed, the phases of the cycle and the procedural options for public procurement are defined. The analysis of public procurement in Ukraine and in the world is carried out, strategic directions of improvement of management of the system of public procurement in Ukraine are determined.

Keywords: public procurement management, public procurement, e-bidding, public procurement, ProZorro, DoZorro.

ЗМІСТ

	<i>Стор.</i>
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ.....	7
1.1. Сутність та основні принципи публічних закупівель.....	7
1.2. Цикл та процедурні варіанти здійснення публічних закупівель.....	9
Висновки до Розділу 1.....	12
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В УКРАЇНІ І СВІТІ.....	13
2.1. Характеристика системи публічних закупівель в Україні.....	13
2.2. Світові практики управління системою публічних закупівель.....	16
Висновки до Розділу 2.....	18
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В УКРАЇНІ	16
3.1. Формування та реалізація політики в сфері публічних закупівель: ключові аспекти.....	16
3.2. Стратегія участі українських організацій у міжнародних державних тендерах.....	19
Висновки до Розділу 3.....	23
ВИСНОВКИ.....	24
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	26
ДОДАТКИ.....	31

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Публічні закупівлі сьогодні є невід'ємною частиною економічного, соціального та політичного життя країни. Оскільки закупівля товарів та послуг через систему публічних закупівель здійснюються від імені державного органу, урядового відомства, урядового підприємства на гроші громадян-платників податків, то питання досконалості здійснення таких операцій є завжди актуальним і потребує постійного корегування відповідно до соціальних, політичних та економічних викликів сучасності.

Метою кваліфікаційної роботи є обґрунтування комплексу теоретичних, методологічних і практичних підходів щодо удосконалення управління системою публічних закупівель в Україні.

Для досягнення мети були сформульовані наступні завдання:

- розкрити сутність та основні принципи публічних закупівель;
- визначити фази циклу та процедурні варіанти здійснення публічних закупівель;
- здійснити аналіз публічних закупівель в Україні та світі;
- визначити стратегічні напрями удосконалення управління системою публічних закупівель в Україні.

Об'єктом дослідження є процес управління системою публічних закупівель в Україні.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні засади та інструменти управління системою публічних закупівель в Україні.

Методи дослідження. У роботі застосовано сукупність загальнофілософських методів, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження. Комплексний підхід та діалектичні принципи надали можливість визначити основні особливості досліджуваних процесів, форми їхніх проявів, властиві їм суперечності та визначити подальші напрями їх розвитку.

Дослідження управління системою публічних закупівель в Україні і світі у проводилося з використанням структурного підходу, методів логічного, порівняльного і статистичного аналізу, угруповань, абстрактно-логічного моделювання тощо. Синергетичний підхід став підґрунтям для визначення напрямів удосконалення управління системою публічних закупівель в Україні.

Елемент наукової новизни кваліфікаційної роботи полягає в визначенні напрямів удосконалення управління системою публічних закупівель в Україні в сучасних умовах політичних та соціально-економічних трансформацій.

Апробація. Результати роботи доповідались на науково-практичній конференції Поліського національного університету «Наукові читання-2020» та висвітлені в 2-х публікаціях, зокрема в електронному науковому фаховому виданні «Ефективна економіка».

Структура та обсяг роботи. Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел з 40 найменувань. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи складає 34 сторінок, у тому числі 2 рисунки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

1.1. Сутність та основні принципи публічних закупівель

Публічні закупівлі – це закупівля товарів та послуг від імені державного органу, урядового відомства, підприємства, тощо. Необхідність державних закупівель полягає в недостатній спроможності уряду самостійно задовольнити всі соціальні, громадські та економічні запити у формі надання товарів та послуг. Приватні бізнес-організації зацікавлені в першу чергу в отриманні економічної вигоди, а не у наданні безкоштовних суспільних благ. Система публічних закупівель вирішує дану проблему дозволяючи прозоро купувати товари та послуги на ринку за державний кошт (податки громадян), задовольняючи таким чином соціальні та економічні потреби суспільних відомств, установ та громадськості (поліцейські та пожежні машини, швидкі, амуніція, харчування, проїзд, тощо) [1]. Окрім суспільних благ, уряди країн часто також пропонують своїм громадянам такі товари і послуги через систему публічних закупівель як освіта та охорона здоров'я [2].

В дослідженнях більшості науковців поняття «публічні закупівлі» практично ототожнюється із «державними закупівлями» [3, с. 58], [4], [5, с. 223] і лежать в площині відкритої процедури купівлі товарів та послуг від імені державного органу, урядового відомства, підприємства, тощо. У світовій економіці публічні закупівлі становлять значну частину. Так, наприклад, за даними Світового Банку вони складають в середньому 10-15 % світового ВВП [6]. В Україні відповідальним за координацію закупівель товарів, робіт та послуг за державні кошти є уповноважений орган – Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, який діє на підставі закону «Про державні закупівлі» [7]. З метою удосконалення управління системою публічних закупівель, запобігання корупції, шахрайству та протекціонізму в Україні в 2015 році було запущено пілотний проект

електронних закупівель “Prozorro”, а з серпня 2016 року дана електронна система стала обов’язковою для всіх замовників. Електронна система публічних закупівель “ProZorro” складається з державної центральної бази даних (ЦБД), в якій проходять транзакції та зберігається вся інформація та приватних (державних) майданчиків, що надають доступ кінцевим користувачам.

Адміністратором системи ProZorro є Державне підприємство «Прозорро». В системі реалізовано так званий крос-доступ: вся інформація, яка з’являється на одному із майданчиків системи, автоматично через центральні бази даних транслюється на інші майданчики. Таким чином, можна обирати будь-який із акредитованих і підключених до системи майданчиків, працювати на ньому і бути впевненим, що ви не пропустите жодні торги, що оголошуються в системі.

Основними принципами публічних закупівель є:

1. Прозорість (принцип «всі бачать все»).
2. Максимальне залучення учасників торгів.
3. Конкуренція між майданчиками.
4. Аукціон для зменшення ціни є обов’язковим.
5. Відкритий код, доступний для аудиту.
6. Командна робота.

В системі публічних закупівель ProZorro є наступні види розрахунків:

1. Плата від постачальника електронному майданчику за кожну подану на торги пропозицію
2. Плата електронного майданчика адміністратору системи ProZorro на підтримку центральної бази даних.
3. Плата адміністратора системи ProZorro електронному майданчику за успішно проведену замовником закупівлю.

Внаслідок впровадження такої фінансової моделі не створюється додаткове навантаження на бюджет, адже для державних замовників використання системи є безкоштовним, а сама система з часом має вийти на самоокупність. Тарифи для учасників встановлюються Кабінетом міністрів України (Постанова №166 від 24 лютого 2016 року) [38].

1.2. Цикл та процедурні варіанти здійснення публічних закупівель

Закон «Про публічні закупівлі» визначає три процедури закупівель: відкриті торги, конкурентний діалог, переговорна процедура.

Тендерний процес являє собою закупівельний цикл, який складається із наступних фаз:

1. Попереднє виявлення потреб та основних вимог стосовно закупівлі.
2. Складання кошторису та плану закупівель.
3. Складання плану закупівель на рік.
4. Визначення процедури, за якою буде відбуватися закупівля та її здійснення.
5. В результаті проведення тендеру визначення переможця.
6. Укладання договору між переможцем тендеру та замовником;
7. Виконання договору та контроль за його реалізацією, відкрите оприлюднення звіту.

Процедурні варіанти щодо організації закупівельного процесу наступні.

Процедура відкритих торгів – процедура, яка відкрито дозволяє брати участь у торгах будь-якому постачальнику, якого зацікавило оголошення, підходить супровідна тендерна документація і він подав свою пропозицію. Процедура відкритих торгів може застосовуватися для будь-якого об'єкта закупівлі, окрім тих для яких ринок є обмежений з об'єктивних причин, наприклад у разі відсутності конкуренції.

Конкурентний діалог застосовується, коли замовник не може точно визначити технічні та якісні характеристики товарів, робіт, послуг і потребує для цього переговорів з ринком. Конкурентний діалог – це конкурентний процес, який складається з переговорів з учасниками. Метою цих переговорів є підготовка оптимальних технічних, якісних та інших характеристик предмета контракту. Ця процедура найкраще підходить для спеціалізованих закупівель, особливо будівельних робіт та комплексних послуг, реалізація яких можлива з використанням різних технічних рішень.

Конкурентний діалог здійснюється у два етапи:

I етап. Всім учасникам пропонується подати попередні пропозиції торгів без зазначення ціни. Строк подання – не менше 30 днів з дня оприлюднення оголошення на веб-порталі.

II етап. Замовник запрошує до участі учасників, попередні торгові пропозиції яких не були відхилені на першому етапі, виявилися підходящими в цілому. Таких учасників (має бути не менше двох). Учасники подають остаточні пропозиції із зазначенням ціни, алгоритм проведення процедури Конкурентного діалогу в подальшому аналогічний процедурі відкритих торгів.

Переговорна процедура – можна сказати виняткова процедура, єдина не конкурентна процедура закупівлі. Відповідно до даної процедури замовник укладає договір про закупівлю з учасником без торгів, проте це можливо здійснити тільки після проведення переговорів з одним або кількома учасниками. Для застосування переговорної процедури закупівлі замовник повинен мати принаймні одну з підстав, визначених у Законі (стаття 35) [7].

Отже, застосування переговорної процедури є фактично винятком із загальноновизнаних правил, тому, коли замовник готує обґрунтування використання цієї процедури, він повинен посилатися на експертні, технічні, нормативно-правові та інші документи, що підтверджують доцільність використання даної процедури. Слід зазначити, що переговорна процедура є «улюбленою» процедурою з боку державного та громадського контролю. З набуттям чинності закону «Про публічні закупівлі» крім учасників публічних закупівель (замовник – отримувач) в даному процесі можуть приймати участь з метою контролю і моніторингу державні органи і недержавні громадські організації.

З набуттям чинності закону «Про публічні закупівлі» крім учасників публічних закупівель (замовник – отримувач) в даному процесі можуть приймати участь з метою контролю і моніторингу державні органи і недержавні громадські організації. Для здійснення громадського контролю державних тендерів у ProZorro існує онлайн-платформа DOZORRO. Найбільш відомими та активними громадськими організаціями у сфері закупівель є: «Центр протидії корупції» (www.antac.org.ua), Transparency International Україна (www.tiukraine.org), Центр політичних студій та аналітики ЕЙДОС

(www.eidos.org.ua). Також відомими є ініціативи і практики громадських організацій і окремих громадян «Антикорупційний монітор» (acm-ua.org), YouControl (сервіс з аналітики підприємств), [prozorrobot](http://prozorrobot.com), [opendatabot](http://opendatabot.com), z.texty.org.ua та інші. Наймасштабнішим медіа-ресурсом розслідувань зловживань у закупівлях є «Наші Гроші» (www.nashigroshi.org).

В результаті набуття чинності закону «Про публічні закупівлі» контроль та моніторинг за функціонуванням системи публічних закупівель може здійснюватися не тільки з боку учасників процесу електронних торгів, а і з боку урядових та неурядових (громадських) організацій. В склад системи ProZorro входить онлайн-платформа DoZorro, метою якої є загальний контроль публічних торгів з боку громадськості. DoZorro представлена численними громадськими організаціями, які як правило, контролюють один або декілька регіонів України, де здійснюються публічні закупівлі. У разі надходження заявки від учасників процесу електронних торгів щодо факту можливого порушення процедури починається розслідування, і, в разі виявлення реального факту порушення документи розслідування передаються до Антимонопольного комітету України та інших органів державного фінансового контролю, які в подальшому виносять рішення про адміністративне порушення згідно статті 164-14 Кодексу України про адміністративні порушення (частина 1-2) та застосовують штрафні санкції. Таким чином, наразі відповідальність у сфері державних торгів частіше всього адміністративна або дисциплінарна та поширюється на уповноважених осіб та членів тендерного комітету. Частиною 3 ст. 7 закону України «Про публічні закупівлі» контроль у сфері публічних закупівель покладено на Антимонопольний комітет України, Рахункову палату та Державну аудиторську службу.

Найвідомішими та найактивнішими громадськими організаціями у сфері публічних електронних торгів є: Антикорупційний центр (www.antac.org.ua), Transparency International Ukraine (www.tiukraine.org), Центр політичних досліджень та аналізу EIDOS (www.eidos.org). Також відомі ініціативи та практики для державних органів та окремих громадян, «Антикорупційний монітор» (acm-ua.org), YouControl (служба аналізу відкритості та прибутковості бізнесу), [prozorrobot](http://prozorrobot.com), [opendatabot](http://opendatabot.com), z.texty.org.ua та інші. Популярним та відомим

медіаресурсом для розслідування зловживань у сфері публічних закупівель є проєкт «Наші гроші» (www.nashigroshi.org).

Висновки до розділу 1

1. В результаті аналізу літературних джерел і нормативно-правової бази встановлено, що публічні закупівлі – це закупівля товарів та послуг від імені державного органу, урядового відомства, підприємства, тощо. Державні закупівлі необхідні, оскільки уряд не може самостійно задовольнити всі соціальні та громадські запити у формі надання товарів та послуг, а приватні (не урядові) організації зацікавлені в першу чергу в отриманні економічної вигоди (прибутку), а не в наданні безкоштовних або дешевих суспільних благ.

2. В Україні відповідальним за координацію закупівель товарів, робіт та послуг за державні кошти є уповноважений орган – Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, який діє на підставі закону «Про державні закупівлі». Визначено основні принципи публічних закупівель, зазначено основні фази тендерного процесу, розглянуто процедурні варіанти здійснення публічних закупівель.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПУБЛІЧНИХ ЗАКУВЕЛЬ В УКРАЇНІ І СВІТІ

2.1. Характеристика системи публічних закупівель в Україні

Реформа державних закупівель в Україні була визнана однією з найуспішніших реформ 2016 року. Процес реформування був тернистим і зустрів чималий опір та дискусії з боку представників владних структур, однак з боку громадян України та міжнародної спільноти реформа отримала значну підтримку, що і стало вирішальним: з серпня 2016 року єдина електронна система публічних закупівель ProZorro стала обов'язковою для всіх замовників.

ProZorro – електронна система державних (публічних) закупівель, яка складається з державної центральної бази даних, де відбуваються транзакції та зберігається вся інформація приватних/державних майданчиків, які надають доступ кінцевим користувачам. Системним адміністратором ProZorro є Державне підприємство «Прозорро» (рис.2.1) [13].

Система ProZorro використовує 19 комерційних онлайн-майданчики для реєстрації та підключення користувачів та організаторів. Інформація про оголошені торги ідентична на всіх онлайн-майданчиках. Але щоб взяти участь в закупівлі треба обрати майданчик, який підтримує відповідний тип закупівель (допорогові закупівлі чи надпорогові закупівлі). Станом на січень 2020 року в системі є 19 акредитованих майданчиків для допорогових та/або надпорогових типів закупівель [15]: tenders.all.biz, zakupki.prom.ua, smarttender.biz, alltenders.com.ua, 25h8.auction, e-tender.biz, izi.trade, ubiz.ua, uub.com.ua, accept-online.com.ua, dzo.com.ua, public-bid.com.ua, open-tender.com.ua, zakupki.com.ua, gov.auction, zakupivli24.pb.ua, newtend.com, upetem.com.ua, tender-online.com.ua.

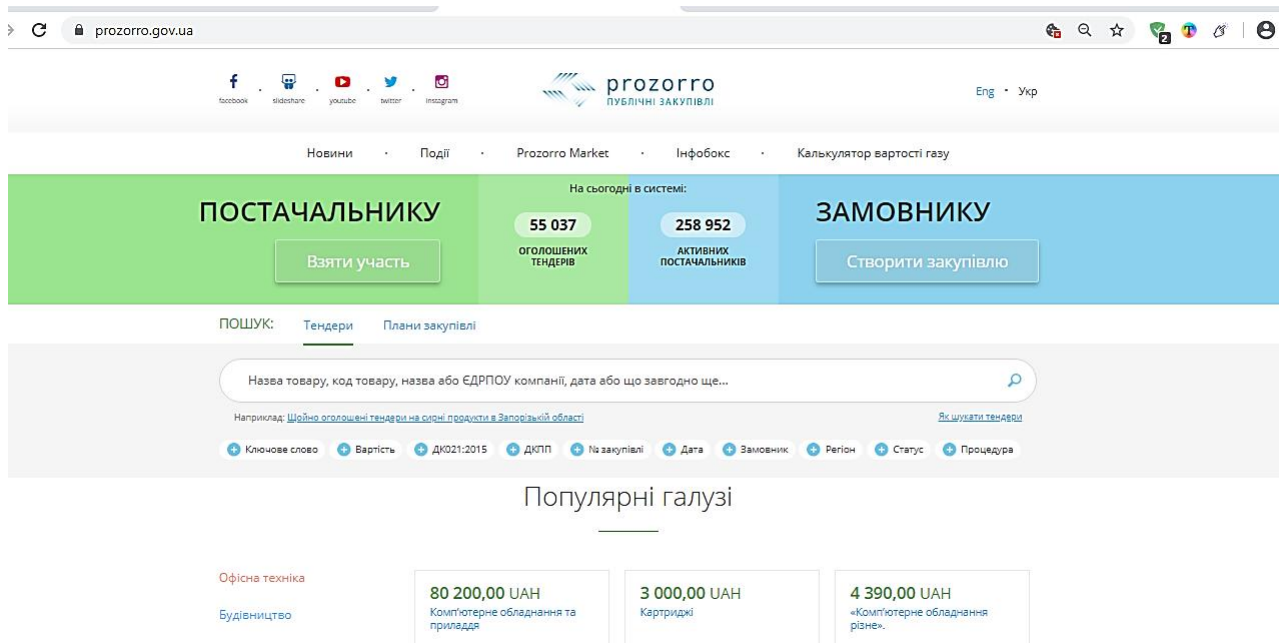

Рис. 2.1. Головна сторінка електронної системи державних (публічних) закупівель ProZorro [13].

Крім того, адміністратори майданчиків ProZorro розробили дуже зручну систему орієнтації на сайтах, виокремивши товари та послуги за певними цільовими групами (ProZorro-маркет). Як приклад, на рис. 2.2. зображено торговельний майданчик «tender-online.com.ua» (рис.2.2).

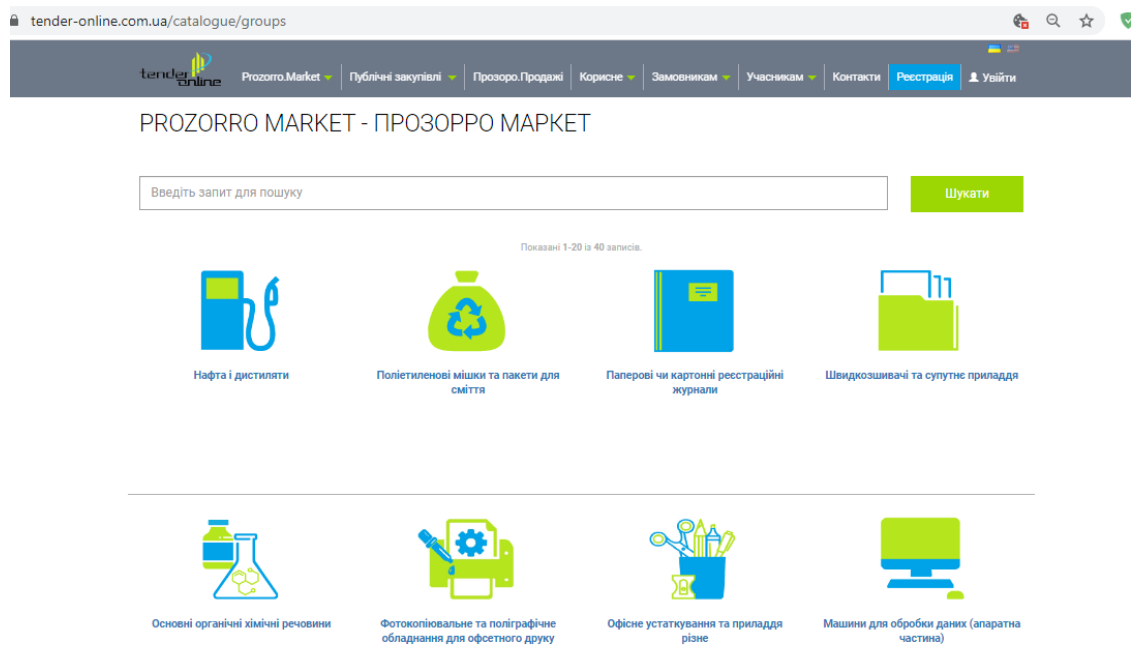

Рис. 2.2. Торговельний майданчик «tender-online.com.ua» в системі публічних закупівель ProZorro.

Протягом 2016-2019 рр. завдяки існуванню системи електронних публічних закупівель було зекономлено 100 мільярдів гривень. Дана економія – це різниця між сумою, яку замовник планував витратити і сумою, яку витратив по факту скориставшись інструментарієм та механізмом системи Prozorro. Слід наголосити, що дана сума економії (100 млрд. грн.) – це сума, яку не втратили, і на яку не були обмануті, українські платники податків завдяки існуючій конкуренції на торгах в системі електронних публічних закупівель. Система «Прозорро» надала для замовників можливість купувати якісні товари та послуги за найбільш вигідною ціною. Порухників закону, які розтрачають бюджетні кошти система також здатна виявляти, і передає дані факти зловживань до правоохоронних та контролюючих органів, які здатні притягнути порушників до відповідальності.

Найбільша економія бюджету була в Київській (45,5 млрд. грн), Львівській (5,7 млрд. грн), Дніпропетровській (5,1 млрд. грн), Харківській (4,5 млрд. грн) та Одеській (3,8 млрд. грн) областях. Цей факт пов'язаний з більшою кількістю (ніж в інших областях) державних установ і, отже, з більшою кількістю державних контрактів. Якщо розглядати відсоткові заощадження як різницю між початковою вартістю усіх закупівель у регіоні та контрактами, підписаними за результатами аукціону, то найбільш економними областями виявилися Тернопільська (10,6%), Чернівецька (6,59%), Івано-Франківська (6,52%), Житомирська(6,15%) та Львівська (6,05%). Зазначимо також, що загальна кількість торгів з початку запуску системи Prozorro сягнула понад чотири мільйони і щомісяця з'являється від 3-х до 5-ти тисяч нових постачальників [19].

Отже, протягом 2016-2020 рр. електронна система публічних закупівель Prozorro пройшла шлях від волонтерського стартапового проекту до якісної системи, в якій працюють всі урядові установи та зареєстровано понад 200 тис. підприємців[19]. Станом на сьогодні в системі Prozorro накопичилося 100 терабайт даних про закупівлі, і кожен громадянин може подивитися, як і на що витрачаються його кошти [19].

2.2. Світові практики управління системою публічних закупівель

В Європейському Союзі правовою основою для впровадження процесу електронних закупівель є низка європейських директив, а саме: 2014/23 / ЄС [21], 2014/24 / ЄС [22] та 2014/55 / ЄС [24]. У вищезазначених рекомендаціях електронні закупівлі вважаються частиною електронного урядування та визначаються відповідно до принципів вільного переміщення товарів, свободи розміщення та свободи надання послуг, рівного поводження, недискримінації та взаємного визнання [21].

Сполучені Штати є найбільш досвідченими в інформаційній та технічній підтримці державних закупівель з моменту прийняття першого федерального закону про закупівлі у 1792 році. З самого початку всі повноваження державних закупівель були делеговані міністерствам фінансів та оборони, але зараз система закупівель не є централізована. Процес моніторингу федеральних закупівель делегується федеральному бюро закупівель, а координація між відомствами здійснюється Федеральною радою з регулювання закупівель. Правовою основою системи державних закупівель США є документи, що регулюють всю федеральну систему закупівель - правила закупівель для федеральних потреб та правила закупівель для оборонних потреб [9, с. 39-44]. Незважаючи на високу актуальність таких закупівель та представлення великої кількості даних широкій громадськості, відсутність централізованого адміністрування означає, що різні федеральні установи надають різні, неповні дані, а через відсутність єдиного стандарту окремі підрозділи системи не на 100% сумісні один з одним. Усі недоліки США були надалі враховано розвинутими країнами ЄС, які створили єдину систему наднаціонального законодавства, запровадили низку процедур та методів закупівель. Такий досконалий підхід до організації та впровадження електронної системи публічних закупівель зробив європейські країни провідними у даній сфері. У Додатку А наведено рівень розвитку електронних закупівель у країнах ЄС згідно опитування 2015 р. Найвищий рівень розвитку електронних закупівель

серед країн-членів ЄС зафіксований в Австрії, Бельгії, Данії, Італії та Швеції, найнижчий у Греція [20,21]. Методи закупівель, що використовувалися міжнародними фінансовими інститутами, а також процедури в рамках проведених ними проектів багато в чому схожі з правилами і процедурами, описаними Типовим законом ЮНСІТРАЛ «Про закупівлі товарів (робіт) і послуг» [12]. Слід зазначити, що наразі не існує єдиної моделі організації процесу державних закупівель, яка б дозволила виявити абсолютно різні практики. Наприклад, в Португалії користування електронною платформою мають оплачувати учасники торгів, тоді як в інших країнах ЄС реєстрація та тендер зазвичай сплачують плату учасникам. Аукціон в електронній формі використовується половиною країн ЄС, і лівова частка аукціону відбувається у формі відкритих, конкурентних торгів або переговорів. Основною мотивацією для здійснення публічних закупівель в електронному форматі в європейських країнах був фактор доцільності, тобто зниження операційних витрат та спрощення процесів закупівель через автоматизовану систему, а також бажання створити відкрите інформаційне суспільство.

Висновки до Розділу 2

1. Надано характеристику системи публічних закупівель в Україні. Встановлено, що всі публічні закупівлі в Україні наразі здійснюються через електронну систему публічних закупівель Prozorro на 19 акредитованих майданчиках для допорогових та/або надпорогових типів закупівель. Протягом 2016-2019 рр. завдяки існуванню системи електронних публічних закупівель Prozorro було зекономлено 100 мільярдів гривень.

2. Проаналізовано світові практики управління системою публічних закупівель, зокрема детально розглянуто процес здійснення публічних закупівель в ЄС та США. Визначено особливості та відмінності світових практик державних (публічних) закупівель від української, зазначено позитивні та негативні сторони існуючих систем публічних закупівель.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В УКРАЇНІ

3.1. Формування та реалізація політики в сфері публічних закупівель: ключові аспекти.

Розробка та реалізація політики у сфері державних закупівель повинна здійснюватися у таких ключових напрямках:

- ✓ синхронізувати законодавство про публічні закупівлі в Україні з директивами Європейського Союзу щодо державних закупівель та стандартами Угоди Світової організації торгівлі щодо державних закупівель;

- ✓ удосконалити електронну систему закупівель та правову базу в цій галузі з метою підвищення прозорості процесу державних закупівель, об'єктивізації моніторингу та контролю за системою закупівель, зменшення ризику зловживань (корупції) та підвищення довіри до сфери закупівель;

- ✓ підвищити рівень професійного користування електронною системою державних закупівель задля більш широкого вжитку серед підприємців;

- ✓ впровадження системи професійної підготовки фахівців з державних закупівель (курси та навчання для окремих організацій).

Слід зазначити, що крок у здійсненні публічних закупівель через електронну систему ProZorro – однозначно позитивний, проте під час роботи через дану систему було виявлено низку недоліків та порушень. Зокрема, серед основних недоліків виявлено:

- 1) відсутність технічної можливості оскарження рішення замовника, яким безпідставно відхилено тендерну пропозицію, у випадку коли пропонування інших учасників також відхилено;

2) проведення електронного аукціону у три етапи з почерговим зниженням ціни;

3) можливість усунення від доступу усіх потенційних учасників до оголошення про проведення закупівлі;

4) часті технічні неполадки в роботі системи та електронних майданчиків.

Невід'ємною частиною правил торгівлі з державою мають бути контроль за їх додержанням та відповідальність за недодержання або порушення. У нашому випадку, коли йдеться про публічні закупівлі, ця відповідальність (найчастіше – адміністративна або дисциплінарна) поширюється на уповноважених осіб та членів тендерного комітету. Частиною 3 ст. 7 закону України «Про публічні закупівлі» контроль у сфері публічних закупівель покладено на Антимонопольний комітет України, Рахункову палату та Державну аудиторську службу [7].

Антимонопольний комітет України (АМКУ) – орган оскарження для надпорогових закупівель. Порядок оскарження регламентується ст. 18 закону України «Про публічні закупівлі». Скарга до відповідного органу подається у вигляді електронного документа про електронну систему закупівель. Якщо АМКУ прийняла скаргу учасника до розгляду, система електронних закупівель автоматично повинна: призупинити початок електронного аукціону; не розголошувати договір про закупівлю та звіт про результати процесу закупівлі. Замовник забороняє вживати заходів та приймати рішення про закупівлю, за винятком заходів щодо усунення порушень, зазначених у скарзі. Слід зазначити, що при подачі скарги до апеляційного суду стягується плата, яка зараховується до спеціального фонду державного бюджету.

Державна служба аудиту України (ДАСУ). Згідно з Постановою про Державну аудиторську службу України, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 3 лютого 2016 року № 43 [36], ДАСУ є центральним органом виконавчої влади, робота над яким спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України, що забезпечує подальше формування та реалізацію урядової політики щодо контролю за державною фінансовою

політикою.

Рахункова палата (РП). Діяльність Рахункової палати та її повноваження регулює Закон України «Про Рахункову палату» від 02.07.2015. Рахункова палата займається фінансовим аудитом та аудитом ефективності використання публічних коштів. Може впливати на ДАСУ. На практиці відсоток протоколів про порушення, що складено РП незначний порівняно з кількістю протоколів, що складає ДАСУ.

Також певне відношення до контролю публічних закупівель має Державна казначейська служба України (ДКСУ). А саме: перш ніж здійснити оплату, ДКСУ перевіряє через електронну систему наявність:

- договору про закупівлю;
- річного плану закупівель;
- звіту про результати проведення процедури закупівлі.

Згідно закону «Про публічні закупівлі», особами, які несуть персональну відповідальність як за перебіг торгів, так і за обрання самої процедури торгів, є члени тендерного комітету замовника, уповноважена особа (особи). Також відповідальність з ними розділяють і органи контролю: члени органу оскарження, службові (посадові) особи Уповноваженого органу, службові (посадові) особи органів, що здійснюють казначейське обслуговування бюджетних коштів (обслуговуючого банку) [39].

Отже, ProZorro – це не просто чергова система державних закупівель. ProZorro – це повне переосмислення самого підходу до закупівель із боку держави. Причому переосмислення відбувається як на системному рівні (прозорість, підзвітність, доступність), так і на рівні свідомості, адже ми з вами переосмислюємо і змінюємо на законодавчому рівні навіть терміни. Наприклад державні закупівлі більше не державні, а публічні, та і сама назва системи — ProZorro — несе в собі чіткий сигнал суспільству, що все це більше не совкова бюрократія, а нова, молода, прогресивна структура, яка не боїться бути нестандартною, а іноді і дещо ризикованою та навіть іронічною. Таким чином, ProZorro – це вільний доступ до величезного ринку, який раніше був поділений

між обраними гравцями, а тепер відкритий для всіх бажаючих, адже наразі ніхто не може завадити бізнесу бачити оголошення та брати участь у торгах.

Слід зазначити, що уряд реагує на запит громадськості стосовно удосконалення діючої системи публічних закупівель. Так, президентом України Володимиром Зеленським на початку вересня 2019 був підписаний Закон України «Про публічні закупівлі» № 114-IX в новій редакції, який був ухвалений парламентом 19 вересня 2019 р. Зміни, внесені до даного закону, були засновані на врахуванні недоліків. Зокрема, згідно із законом, використання електронної системи “ProZorro” стає обов’язковим для здійснення державних закупівель вартістю від 50 тис. грн (раніше поріг був від 200 тисяч гривень). В уряді вважають, що це допоможе вивести з тіньового ринку понад чверть мільйона закупівель на рік. Також закон у новій редакції зобов’язує замовника надавати звіти у систему ProZorro про всі закупівлі вартістю від 1 копійки (раніше – від 50 тисяч гривень) [8].

3.2. Стратегія участі українських організацій у міжнародних державних тендерах

18 травня 2016 року Україна стала повноправним членом багатосторонньої торговельної угоди Світової організації торгівлі (GPA), з новим каналом продажу для українських експортерів - участю в закордонних тендерах. Укладати контракти на нових експортних ринках стало простіше, оскільки угода гарантує доступ до ринків державних закупівель більш ніж у 46 країнах. Угода визначає загальні умови участі, гарантує рівні та недискримінаційні принципи стосовно іноземних країн-учасниць, які є її членами.

При цьому українському бізнесу є за що боротися: ринок державних закупівель, що відкрився після приєднання України до Угоди СОТ становить майже 2 трлн. дол. на рік. Доступними для участі в тендерах стали 28 країн-членів Європейського Союзу, Швейцаря, Ізраїль, США, Канада, Нова Зеландія

тощо. Отже об'єми ринків державних закупівель, що вже відкрилися є значними та цікавими для українських компаній з точки зору нових можливостей.

Ринок державних закупівель, який відкрився для українського бізнесу після вступу України до СОТ, становить майже 2 трлн. доларів на рік. Доступними для участі у тендерах є 28 країн-членів ЄС, Швейцарія, Ізраїль, США, Канада, Нова Зеландія тощо.

Таким чином, участь у міжнародних державних тендерах це найпростіший шлях доступу до іноземних ринків товарів, робіт та послуг, оскільки при цьому значно скорочується шлях до клієнта та зменшуються витрати учасника з огляду на те, що:

- не потрібно відкривати місцевий офіс;
- не потрібно витрачатися на рекламу;
- не потрібно відкривати об'єкти для роздрібної торгівлі.

Водночас правила участі в закордонних тендерах загалом відповідають тим же принципам, що застосовуються під час проведення процедур закупівель в Україні.

Основною процедурою закупівлі у країнах GPA, як і в Україні, є відкритий тендер. Він передбачає, що учать в тендері має право взяти будь-який постачальник, що відповідає кваліфікаційним вимогам. У разі порушення прав учасника чи встановлення дискримінаційних вимог, є можливість поскаржитися до компетентного органу чи звернутися до замовника з проханням усунути порушення.

Стратегія участі українських організацій у міжнародних державних тендерах містить наступні кроки:

1. Визначення країни участі у тендері (країни ЄС, Канада, Швейцарія, Ісландія, Ліхтенштейн та Норвегія, Японія, Сінгапур, Ізраїль, Вірменія, Гонконг, Республіка Корея, Ліхтенштейн, Чорногорія, Аруба, Нова Зеландія, Норвегія, Сінгапуру, Швейцарія, Тайбей). Під час вибору країни експорту варто

враховувати: логістику, мову, наявність попереднього досвіду, наявність партнерів.

2. Пошук інформації про план закупівель.

Щоб знайти інформацію про тендери різних країн світу необхідно зареєструватися на сайті державних закупівель обраної країни або декількох країн. Слід зазначити, що єдиного сайту міжнародних публічних закупівель, де можна знайти інформацію про тендери усіх країн Угоди СОТ наразі не має. Реєстрація на таких ресурсах також є безкоштовною. (www.ted.europa.eu (ЄС), www.fbo.gov (США), www.buyandsell.gc.ca (Канада), <https://www.mr.gov.il> (Ізраїль) та ін.. З повним переліком сайтів оголошень про публічні закупівлі та тендерних майданчиків можна познайомитися перейшовши за посиланням <https://goo.gl/etTszP>

Слід зазначити, що під час пошуку інформації про потенційні закупівлі, в яких українські організації можуть брати участь варто пам'ятати також про вартісні пороги закупівель, які визначаються кожною країною в рамках визначення ринку доступу. Так, рівний доступ для участі українським компаніям у міжнародних тендерах забезпечується у разі, якщо вартість товарів та послуг, що закуповуються становить чи перевищує 135 000 євро, а для робіт – 5 225 000 євро.

3. Визначення коду товару, роботи та послуги відповідно до класифікатора, що використовується в сфері публічних закупівель.

4. Пошук тендеру та отримання тендерної документації. Пошук оголошення про закупівлю товару, роботи чи послуги та ознайомлення з інформацією стосовно замовника, обсягів закупівлі, основних умов щодо участі та очікуваної вартості. В залежності від країни проведення тендеру отримати тендерну документацію можна у замовника надіславши запит на електронну адресу або завантажити її за прямим посиланням.

5. Ознайомлення з тендерною документацією та звернення до замовника за роз'ясненнями (за потребою). Під час вивчення умов тендерної документації окрему увагу варто звернути на терміни подачі документів,

вимоги до постачальника, вимоги до предмету закупівлі, а саме технічні та якісні характеристики. Під час формування питань стосовно участі у тендері варто пам'ятати про те, що такі питання повинні бути максимально конкретними та містити посилання на положення, пункти тендерної документації.

6. Підготовка та подача пропозиції учасника. Пропозиція для участі у тендері повинна містити всю необхідну інформацію та документи, які вимагаються у тендерній документації. Зазвичай тендерну пропозицію учасник може надіслати електронною поштою або надіслати звичайною поштою в залежності від країни та умов тендеру. Після закінчення строку подання пропозицій учасника відбувається їх розгляд та оцінка. Усім учасникам за результатами здійснення оцінки замовник обов'язково повинен надіслати повідомлення з інформацією про переможця, його пропозицію, та причини відхилення або результат розгляду пропозиції кожного учасника конкретного тендеру.

Висновки до розділу 3

1. Визначено ключові аспекти формування та а реалізації подальшої політики в сфері публічних закупівель, серед яких синхронізація національного законодавства про публічні закупівлі з директивами Європейського Союзу та стандартами Угоди Світової організації торгівлі щодо державних закупівель; зменшення ризику зловживань (корупції) та підвищення довіри до сфери закупівель; підвищення рівня професійного користування електронною системою державних закупівель задля більш широкого вжитку серед підприємців; впровадження системи професійної підготовки фахівців з державних закупівель (курси та навчання для окремих організацій).

2. Визначено шість основних кроків стратегії участі українських організацій у міжнародних публічних тендерах, зокрема:

1). Визначення країни участі у тендері (країни ЄС, Канада, Швейцарія, Ісландія, Ліхтенштейн та Норвегія, Японія, Сінгапур, Ізраїль, Вірменія, Гонконг, Республіка Корея, Ліхтенштейн, Чорногорія, Аруба, Нова Зеландія, Норвегія, Сінгапуру, Швейцарія, Тайбей).

2). Пошук інформації про план закупівель.

3). Визначення коду товару, роботи та послуги відповідно до класифікатора, що використовується в сфері публічних закупівель.

4). Пошук тендеру та отримання тендерної документації.

5). Ознайомлення з тендерною документацією та звернення до замовника за роз'ясненнями (за потребою).

6). Підготовка та подача пропозиції учасника. Пропозиція для участі у тендері повинна містити всю необхідну інформацію та документи, які вимагаються у тендерній документації.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі розв'язано актуальну наукову і практично значущу проблему удосконалення управління системою публічних закупівель в Україні.

Основні результати, що визначають наукову значимість та новизну кваліфікаційної роботи полягають у наступному:

1. В результаті аналізу літературних джерел і нормативно-правової бази встановлено, що публічні закупівлі – це закупівля товарів та послуг від імені державного органу, урядового відомства, підприємства, тощо. Державні закупівлі необхідні, оскільки уряд не може самостійно задовольнити всі соціальні та громадські запити у формі надання товарів та послуг, а приватні (не урядові) організації зацікавлені в першу чергу в отриманні економічної вигоди (прибутку), а не в наданні безкоштовних або дешевих суспільних благ.

Встановлено, що в Україні відповідальним за координацію закупівель товарів, робіт та послуг за державні кошти є уповноважений орган – Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, який діє на підставі закону «Про державні закупівлі». Визначено основні принципи публічних закупівель, зазначено основні фази тендерного процесу, розглянуто процедурні варіанти здійснення публічних закупівель.

2. Надано характеристику системи публічних закупівель в Україні. Встановлено, що всі публічні закупівлі в Україні наразі здійснюються через електронну систему публічних закупівель Prozorro на 19 акредитованих майданчиках для допорогових та/або надпорогових типів закупівель. Протягом 2016-2019 рр. завдяки існуванню системи електронних публічних закупівель Prozorro було зекономлено 100 мільярдів гривень. Проаналізовано світові практики управління системою публічних закупівель, зокрема детально розглянуто процес здійснення публічних закупівель в ЄС та США. Визначено особливості та відмінності світових практик державних (публічних) закупівель від української, зазначено позитивні та негативні сторони існуючих систем

публічних закупівель.

3. Визначено ключові аспекти формування та а реалізації подальшої політики в сфері публічних закупівель, серед яких: синхронізація національного законодавства про публічні закупівлі з директивами Європейського Союзу та стандартами Угоди Світової організації торгівлі щодо державних закупівель; зменшення ризику зловживань (корупції) та підвищення довіри до сфери закупівель; підвищення рівня професійного користування електронною системою державних закупівель задля більш широкого вжитку серед підприємців; впровадження системи професійної підготовки фахівців з державних закупівель (курси та навчання для окремих організацій). Визначено шість основних кроків стратегії участі українських організацій у міжнародних публічних тендерах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Nicholas G. Mankiw and Mark P. Taylor, Economics. (2011).– (2nd ed.). Andover: Cengage Learning. 902 p., pp. 223-226.
2. Joseph Stiglitz. (2000). Economics of the Public Sector (3rd ed.). New York: W.W. Norton., pp. 86-88.
3. Пiнькас Г. І. Система ефективного державного фiнансового контролю i координацiї у сферi державних закупiвель / Г. І. Пiнькас // Актуальнi проблеми економiки. – № 2 (92). – 2009. – С. 57–69.
4. Прядко В. В. Система державних закупiвель: фiнансовий аспект / В. В. Прядко, К. Є. Крищенко // Ефективна економiка. – 2013. – № 5. – URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2003>
5. Сошнiков А. О. Теоретичнi засади здiйснення публiчних закупiвель / А. О. Сошнiков // Часопис Київського унiверситету права. – 2015. – № 3. – С. 221–226.
6. WTO and government procurement. URL: http://https://www.wto.org/english/tratop_e/gproc_e/gproc_e.htm
7. Про публiчнi закупiвлi: Закон України вiд 25 грудня 2015, № 922-VIII // Вiдомостi Верховної Ради України. – 2016. – № 9. – Ст. 89
8. Про затвердження Порядку функцiонування електронної системи закупiвель та проведення авторизацiї електронних майданчикiв: постанова КМУ вiд 24 лютого 2016 р. № 166. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/166-2016-%D0%BF#Text>
9. Кайдаш Т. Державнi закупiвлi в Сполучених штатах Америки / Т. Кайдаш // Державнi закупiвлi в Україні. – 2007. – № 12. – С. 39–44.
10. Система ризик-iндикаторiв. URL: <http://risk.dozorro.org/> (дата звернення 27.11.2019).
11. Кравець І.В. Теорiя та практика публiчних закупiвель / І.В. Кравець, О.В. Иванюк, В.К. Трушковський // Електронне фахове видання «Ефективна

економіка» – 2021. Вип. 2. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2021/97.pdf

12. Міняйло О.І.: Сучасний стан та перспективи розвитку електронних державних закупівель в Україні / О. І. Міняйло, А. М. Костенко // Економічний вісник університету. - 2016. - Вип. 29(1). - С. 135-144.

13. 5 кроки як почати роботу Постачальнику в системі (2020) URL: <https://prozorro.gov.ua/business>

14. Ткаченко Н. Б. Макроекономічні аспекти державних закупівель / Н. Б. Ткаченко, Ю. М. Уманців // Фінанси України. – 2009. – № 8. - С. 82-88. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2009_8_9 (дата звернення 23.11.2020).

15. Майданчики ProZorro. URL: <https://smarttender.biz/publicni-zakupivli-prozorro/> (дата звернення 12.01.2020).

16. Центр протидії корупції: аналітичний звіт “Публічні закупівлі: час трансформацій [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://antac.org.ua/wpcontent/uploads/2016/12/5_Kontrolery.pdf/ (дата звернення 12.11.2019).

17. Альциванович О. В. Міжнародний та європейський досвід уникнення корупційних ризиків під час здійснення публічних закупівель / Альциванович О. В., Цимбаленко Я. Ю.// Аспекти публічного правління. Том 6 № 10 2018, С. 62–72.

18. Нестуля В., Білик Є., Павлюк С., Гоголь М., Аргат О., Лахтіонов І., Невдаха М.: “Реформа публічних закупівель в Україні та результати роботи електронної системи ProZorro (серпень – грудень 2016)” – 2017 – [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.ti-ukraine.org/wp-content/uploads/2017/05/serpen-hruden-16-ukr.pdf/

19. Груба О. Понад 55 млрд. грн держкоштів заощадила ProZorro за два роки роботи /О. Груба// Prozorro-Інфобокс. URL: <https://infobox.prozorro.org/articles/100-mlrd-griven-zaoshchadila-krajini-vid-chasuzapusku-sistema-publicnih-zakupivel-prozorro> (дата звернення 12.11.2019).

20. Науменко С.М. Система тендерних закупівель: теоретико-методологічні підходи до дефініції і класифікації / С. М. Науменко // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. - 2014. - Вип. 1(2). - С. 242-247.

21. Про електронне інвойсування у сфері державних закупівель: Директива 2014/55/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 16.04.2014 // - [Електронний ресурс] - Режим доступу: www.eupublicprocurement.org.ua/

22. Directive 2014/24/EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 on public procurement and Repealing Directive 2004/18/EC. URL: eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0024

23. Смиричинський В. В. Прок'юремент як механізм формування конкурентоспроможного ринку державних закупівель європейського типу в Україні / В. В. Смиричинський // Конкуренція. Вісник Антимонопольного Комітету України. – 2004. – № 4. – С. 11-16. - [Електронний ресурс] - Режим доступу: www.journals.uran.ua/index.php/2225-6407/article/download/36419/32596/ (дата звернення 12.12.2019).

24. Про здійснення закупівель в державному секторі: Директива 2014/24/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 26.02.2014 // - URL: www.eupublicprocurement.org.ua/

25. Electronic invoicing in public procurement. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/LSU/?uri=CELEX%3A32014L0055> (дата звернення 04.12.2020)

26. Ткаченко Н. Б. Макроекономічні аспекти державних закупівель / Н. Б.Ткаченко, Ю. М. Уманців // Фінанси України. - 2009. - № 8. - С. 82-88. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2009_8_9

27. Уманців Ю. М. Еволюція ролі та функцій держави в економіці / Ю. М.Уманців, О. І. Міняйло // Економічний вісник університету. - 2016. - Вип. 28(1). – С. 140-148. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2016_28%281%29__20

28.Ткаченко Н. Б. Управління державними закупівлями: монографія / Н. Б. Ткаченко. – К.: Книга, 2007. – 296 с.

29. Ткаченко, Н. Б. Електронні публічні закупівлі: досвід країн ЄС та впровадження його в Україні [Текст] / Н. Б. Ткаченко // Актуальні проблеми економіки. – 2016. – № 10. – С. 471-477 – Режим доступу: www.search.proquest.com/openview/c2528d6132d4fd70b58069d7cc7948ed/1.pdf?pq-origsite=gscholar&cbl=2035679/

30. Центр протидії корупції: аналітичний звіт “Публічні закупівлі: час трансформацій [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://antac.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/5_Kontrolery.pdf

31. Betts, Martin , Black, Peter , Christensen, Sharon A. , Dawson, Edward , Du, Rong , Duncan, William , Foo, Ernest , & Gonzalez Nieto, Juan (2006) Towards secure and legal e-tendering. Journal of Information Technology in Construction, [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.pdfsemanticscholar.org/97b1/c3d9d9d75b96ee7d8f43c73b21e275192dac.pdf/

32. Про особливості здійснення закупівлі за державні кошти послуг поштового зв'язку, поштових марок та маркованих конвертів: Верховна Рада України; Закон від 21.06.2012 № 4997-VI

33. Державне замовлення // Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.] — К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998. — Т. 2 : Д — Й. — 744 с.

34. Конащук Н.Е. Використання "зелених" критеріїв під час здійснення публічних закупівель /Н.Е. Конащук// Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Економіка. - 2016. - Вип. 3. - С. 133-136. - [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2016_3_26

35. Мартинович Д.Є. Аналіз ефективності публічних закупівель як інструменту державної допомоги /Д. Є. Мартинович// Інвестиції: практика та досвід. - 2016. - № 18. - С.70-75. 12. Мельников О.С. Особливості публічних закупівель як об'єкта державного регулювання економіки /О.С. Мельников// Теорія та практика державного управління. - 2016. - Вип. 1. - С. 129-135. - [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trpdu_2016_1_22

36. Про затвердження Положення про Державну аудиторську службу України: постанова КМУ від 3 лютого 2016 р. № 43. ULR: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43-2016-%D0%BF#Text>

37. Трушковський В.К. Роль громадських організацій у функціонуванні системи публічних закупівель в Україні / В.К. Трушковський, І.В. Савинець, // Наукові читання – 2020 (збірник тез доповідей науково-практичної конференції науково-педагогічних працівників, докторантів, аспірантів та молодих вчених ННІ економіки та агробізнесу). – Поліський національний університет , 2020. – 362 с.

38. Шатковський О, (2020). Як брати участь в тендерах: постачальник, замовник, процедури закупівлі / О. Шатковський, Т.Шимко// Prozorro-Інфобокс.

ULR: <https://infobox.prozorro.org/articles/yak-brati-uchast-u-publichnih-zakupivlyah-v-ukrajini-osnovni-fakti>

39. Яременко С. Звіт щодо підготовки коментарів до законодавства України про державні закупівлі. /С. Яременко, Шатковський О.// Гармонізація системи державних закупівель в Україні зі стандартами ЄС. ULR: http://nashigroshi.org/wp-content/uploads/2014/12/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82_%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0%D1%80.doc

40. Юзевич В.М. Діагностика системи взаємодії держави та бізнесу в аспекті електронних публічних закупівель /В.М. Юзевич, О.В. Ключак, Р.М. Скриньковський// Економічний часопис - XXI. – 2016. - № 160 (7-8). - С. 39-44.